УДК 338.242

Скоробогатова Н.Є.
кандидат економічних наук, доцент
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В РЕАЛІЯХ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ

На основі даних рейтингу Doing Business проаналізовано умови та легкість ведення бізнесу в Україні. Досліджено тенденції розвитку підприємницького сектору за 2010–2017 роки. Виділено основні чинники, які негативно впливають на діяльність суб'єктів господарювання. Здійснено кореляційний аналіз взаємного зв'язку між кількістю зареєстрованих суб'єктів господарювання, чисельністю зайнятих працівників та обсягами реалізованої продукції (товарів, послуг) за групами господарюючих суб'єктів (підприємства, фізичні особи-підприємці, суб'єкти великого, середнього та малого підприємництва). Виявлено залежності між основними чинниками функціонування підприємницького сектору та розвитком підприємництва в Україні. На основі ідентифікованих проблем розвитку підприємництва надано пропозиції щодо підвищення ефективності діяльності вітчизняного бізнесу.

Ключові слова: підприємства, фізичні особи-підприємці, розвиток підприємництва, ефективність бізнесу, кореляційний аналіз, макроекономічні загрози.

На основе данных рейтинга Doing Business проанализированы условия и легкость ведения бизнеса в Украине. Исследованы тенденции развития предпринимательского сектора за 2010–2017 годы. Выделены основные факторы, которые негативно влияют на деятельность субъектов хозяйствования. Осуществлен корреляционный анализ взаимной связи между количеством зарегистрированных субъектов хозяйствования, численностью занятых работников и объемами реализованной продукции (товаров, услуг) по группам субъектов (предприятия, физические лица-предприниматели, субъекты крупного, среднего и малого предпринимательства). Выявлены зависимости между основными факторами функционирования предпринимательского сектора и развитием предпринимательства в Украине. На основе идентифицированных проблем даны предложения по повышению эффективности отечественного бизнеса.

Ключевые слова: предприятия, физические лица-предприниматели, развитие предпринимательства, эффективность бизнеса, корреляционный анализ, макроэкономические угрозы.

Постановка проблеми. Економіка будь-якої країни визначається розвиненістю підприємницького сектору. В умовах наявної макроекономічної нестабільності в країні особливо актуальним є пошук шляхів підвищення ефективності діяльності всіх господарюючих суб'єктів, незалежно від їх розміру та форми організації бізнесу. Покращення позиції України у світовому рейтингу Doing Business свідчить про наявний потенціал, проте аналіз статистичних даних показує наявність перешкод системного характеру, що заважають ефективному розвитку підприємництва в реаліях національної економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематиці ефективного управління підприємствами та розвитку підприємництва в Україні присвячено праці В. Ляшенка, Н. Чумаченка [4], Я. Жаліла, Д. Покришки [5], А. Шегда, М. Головаенко [7], В. Колота [3] та інших науковців. Проте економіка країни є відкритою динамічною системою, яка постійно змінюється під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів, що також вносить певні корективи у правила організації та управління підприємницькою діяльністю з метою забезпечення її стійкого розвитку.

Метою статті є розвиток наукових положень щодо формування концепції сталого розвитку підприємств, що забезпечується вирішенням таких завдань, як кількісний та якісний аналіз індикаторів легкості та ефективності ведення бізнесу з урахуванням масштабів діяльності суб'єктів господарювання; виділення проблем, що перешкоджають розвитку підприємництва в Україні, та надання пропозицій щодо підвищення ефективності діяльності вітчизняних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. За даними міжнародного звіту Doing Business 2017 Україна суттєво покращила свої позиції серед 189 країн щодо умов та легкості ведення бізнесу: якщо у 2011–2013 рр. країна перебувала на 149–152 місцях, то у 2017 р. посідає 80 місце [1]. Підвищити позицію України у цьому рейтингу дали змогу такі складники глобального індексу, як збільшення кількості підприємств, посилення захисту прав інвесторів, забезпе-

чення виконання умов контрактів, реформа системи оподаткування тощо. Проте, як свідчать статистичні дані, спрощення умов ведення бізнесу не суттєво позначається на ефективності функціонування підприємницького сектору. Зокрема, українські підприємці зазначають наявність невирішених проблем, що перешкоджають ефективному розвитку бізнесу, таких як зарегульованість процедур ведення підприємницької діяльності, неправомірна діяльність контролюючих органів, недосконалість судової системи, висока вартість кредитних ресурсів, ризик рейдерського захоплення бізнесу, скорочення пільг ведення підприємницької діяльності для мікробізнесу тощо [8].

Відповідно до Господарського кодексу України суб'єкти господарювання можуть належати до суб'єктів малого підприємництва, у тому числі до суб'єктів мікропідприємництва, середнього або великого підприємництва (табл. 1). За даними Державної служби статистики України кількість всіх типів суб'єктів підприємницької діяльності скорочувалася протягом 2010–2012 рр. (на 27%) [6]. Проте з 2013 р. по 2015 р. кількість підприємств продовжує скорочуватися, тоді як кількість фізичних осіб-підприємців невпинно зростає (табл. 2).

Графічна інтерпретація статистичних даних наведена на рис. 1–3. Варто відзначити, що в середньому за 2010–2015 рр. кількість зареєстрованих фізичних осіб-підприємців становить приблизно 80% від усіх господарюючих суб'єктів. Окрім того, серед фізичних осіб-підприємців понад 99% стабільно припадає на суб'єкти мікропідприємництва.

Аналогічно серед підприємств 80% припадає на суб'єкти мікропідприємництва. Тобто в українській економіці протягом останніх років спостерігається збільшення частки суб'єктів мікропідприємництва як серед фізичних осіб-підприємців, так і серед юридичних осіб (підприємств). Така ситуація пояснюється значно легшими умовами реєстрації та ведення бізнесу, меншим податковим навантаженням, мобільністю та більшим ступенем можливості адаптуватися до змін зовнішнього середовища в умовах макроекономічної нестабільності.

Аналіз кадрового забезпечення суб'єктів господарювання (рис. 2) свідчить про наявну тенденцію скорочення чисельності зайнятих працівників протягом 2010–2015 рр. як на підприємствах, так і серед фізичних осіб-підприємців. Причому масштаби діяльності не вплинули на тенденцію щодо зменшення залучення найманих працівників, що пояснюється скороченням витрат на утримання підприємства (в тому числі і витрат на оплату праці персоналу). Водночас протягом аналізованого періоду обсяги реалізованої продукції (товарів, робіт) всіма суб'єктами господарювання зростають (рис. 3). Варто відзначити певний ступінь можливої похибки, оскільки обсяги реалізації визначаються Державною службою статистики України за поточними цінами, що приводить до обчислень показників без урахування зростання показника через вплив інфляційних процесів. Таким чином, незважаючи на те, що частка великих підприємств становить у середньому 0,15% від кількості всіх вітчизняних підприємств (причому починаючи з 2012 р. спостерігається скорочення їх кількості щорічно на 1–2%), та 0,02–0,04% від загальної чисельності господарюючих суб'єктів в Україні, вони дають змогу працевлаштувати 21–25% всіх зайнятих працівників, а також виробляють 37–42% всієї реалізованої продукції (товарів, робіт).

З метою винайдення закономірностей розвитку вітчизняного підприємництва всі гос-

Таблиця 1

Класифікація суб'єктів господарювання в Україні

Критерій у розрахунку за звітний період (календарний рік)	***Суб'єкти мікропідприємництва***		***Суб'єкти малого підприємництва***	
	Фізичні особи-підприємці	Юридичні особи	Фізичні особи-підприємці	Юридичні особи
Середня кількість працівників	не перевищує 10 осіб		не перевищує 50 осіб	
Річний дохід	не перевищує суму, еквівалентну 2 млн євро		не перевищує суму, еквівалентну 10 млн євро	
Критерій у розрахунку за звітний період (календарний рік)	***Суб'єкти середнього підприємництва***		***Суб'єкти великого підприємництва***	
	Фізичні особи-підприємці	Юридичні особи	Юридичні особи	
Середня кількість працівників	від 50 до 250 осіб		перевищує 250 осіб	
Річний дохід	від 10 до 50 млн євро		не перевищує суму, еквівалентну 50 млн євро	

Джерело: складено автором за джерелом [2]

Рис. 1. Кількість суб'єктів господарювання, одиниць

Джерело: побудовано автором за даними [6]

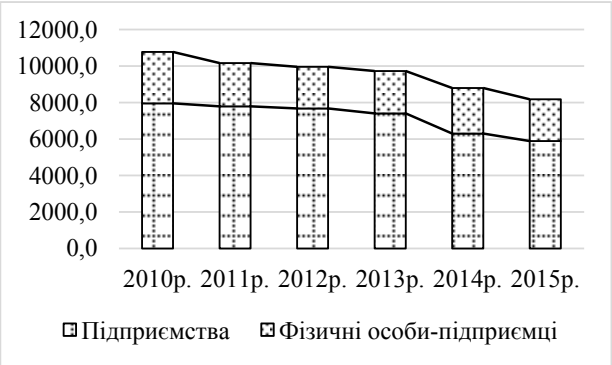

Рис. 2. Кількість зайнятих працівників, тис. осіб

Джерело: побудовано автором за даними [6]

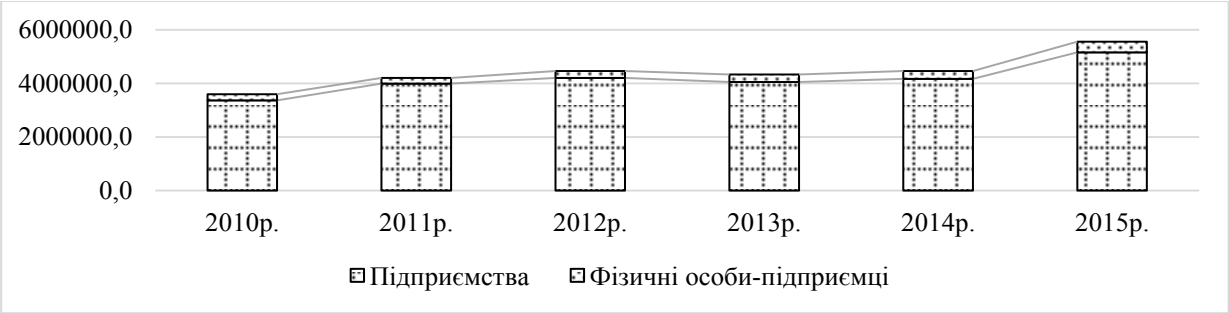

Рис. 3. Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг), млн грн.

Джерело: побудовано автором за даними [6]

Таблиця 2

Основні показники за суб'єктами господарювання з розподілом їх за розмірами [6]

Роки	Усього	У тому числі							
		підприємства				фізичні особи-підприємці			
		СВП	ССП	СМП	з них СМКП	Усього	ССП	СМП	з них СМКП
Кількість суб'єктів господарювання, одиниць									
2010	2183928	586	20983	357241	300445	1805118	355	1804763	1793243
2011	1701620	659	20753	354283	295815	1325925	306	1325619	1313004
2012	1600127	698	20189	344048	286461	1235192	361	1234831	1224315
2013	1722070	659	18859	373809	318477	1328743	351	1328392	1318703
2014	1932161	497	15906	324598	278922	1591160	712	1590448	1580965
2015	1974318	423	15203	327814	284241	1630878	307	1630571	1626589
Кількість зайнятих працівників, тис. осіб									
2010	10772,7	2400,3	3393,3	2164,6	832,6	2814,5	20,5	2794,0	2708,1
2011	10164,5	2449,0	3252,6	2091,5	788,9	2371,4	20,9	2350,5	2241,5
2012	9957,6	2484,2	3144,2	2051,3	788,2	2277,9	44,0	2233,9	2062,8
2013	9729,1	2383,7	3012,1	2010,7	795,3	2322,6	42,1	2280,5	2119,8
2014	8796,7	1915,1	2696,5	1686,9	723,5	2498,2	69,9	2428,3	2253,4
2015	8180,0	1708,6	2604,7	1576,4	691,4	2290,3	28,0	2262,3	2187,2
Обсяг реалізованої продукції, (товарів, послуг), млн грн									
2010	3596646,4	1401596,8	1396364,3	568267,1	181903,1	230418,2	19487,5	210930,7	190055,3
2011	4202455,2	1775829,0	1607628,0	607782,4	189799,1	211215,8	11221,2	199994,6	181697,8
2012	4459818,8	1761086,0	1769430,2	672653,4	212651,2	256649,2	13015,4	243633,8	225449,1
2013	4334453,1	1717391,3	1662565,2	670258,5	216111,4	284238,1	20778,9	263459,2	244546,0
2014	4459702,2	1742507,9	1723151,5	705000,5	230729,3	289042,3	12742,7	276299,6	255906,0
2015	5556540,4	2053189,5	2168764,8	937112,8	307450,0	397473,3	15612,0	381861,3	358275,8

СВП – суб'єкти великого підприємництва; ССП – суб'єкти середнього підприємництва; СМП – суб'єкти малого підприємництва; СМКП – суб'єкти мікропідприємництва.

Таблиця 3

Кореляційний аналіз основних показників діяльності господарюючих суб'єктів України

Показники	Кількість суб'єктів господарювання	Кількість зайнятих працівників	Обсяг реалізації
Підприємства			
Кількість суб'єктів господарювання	1	0,8147	–0,6298
Кількість зайнятих працівників	0,8147	1	–0,8111
Обсяг реалізації	–0,6298	–0,8111	1
Фізичні особи-підприємці			
Кількість суб'єктів господарювання	1	0,7638	0,2511
Кількість зайнятих працівників	0,7638	1	–0,4116
Обсяг реалізації	0,2511	–0,4116	1
Суб'єкти великого підприємництва			
Кількість суб'єктів господарювання	1	0,9596	–0,4308
Кількість зайнятих працівників	0,9596	1	–0,6245
Обсяг реалізації	–0,4308	–0,6245	1
Суб'єкти середнього та малого підприємництва			
Кількість суб'єктів господарювання	1	0,1518	–0,0325
Кількість зайнятих працівників	0,1518	1	–0,9079
Обсяг реалізації	–0,0325	–0,9079	1

Джерело: розроблено автором

подарюючі суб'єкти було поділено на групи відповідно до методики Державної служби статистики України:

– залежно від форми здійснення підприємницької діяльності (підприємства та фізичні особи-підприємці);

– залежно від кількості працівників та розміру доходу за звітний період (календарний рік) (суб'єкти великого, середнього та малого підприємництва).

За даними [6] у 2015 р. великими підприємствами було створено 43,1% доданої вартості від загальної суми, середніми підприємствами – 41,2%, малими – 15,7% (у тому числі мікропідприємствами – 4,8%). Якщо розглядати галузеву структуру, то великі підприємства більшою мірою зосереджені у промисловості (60,7%), професійній науковій та технічній діяльності (57%), мистецтві, спорті, розвагах та відпочинку (55,2%), транспорті, складському господарстві, поштовій та кур'єрській діяльності (52,1%). Середні підприємства займаються охороною здоров'я та наданням соціальної допомоги (74,7%), наданням освітніх послуг (52,9%), сільським, лісовим та рибним господарством (51,2%) тощо. Малі підприємства широко представлені у сфері освітніх послуг (47,1%), будівництві (38,4%), а також діяльності у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування (34,9%).

Результати кореляційного аналізу зв'язку між кількістю суб'єктів господарювання, чисельністю зайнятих на них працівників та обсягом реалізованої продукції (товарів, робіт) наведено у табл. 3.

Як показує аналіз результатів кореляційного аналізу, найбільш щільний прямий зв'язок спостерігається між кількістю зареєстрованих підприємств та кількістю зайнятих працівників ($K_{кор}$ = 0,8147), що є цілком логічним, оскільки саме великі підприємства мають найбільший (не завжди обґрунтований) штат працівників як виробничого, так і адміністративно-управлінського призначення. Щільним є також зв'язок між кількістю найманих працівників та кількістю зареєстрованих фізичних осіб-підприємців ($K_{кор}$ = 0,7638). Вважаємо, що це пов'язано з тим, що фізичні особи-підприємці також є і зайнятими працівниками одночасно. Проте врахування масштабів діяльності господарюючих суб'єктів вносить певні корективи: серед суб'єктів великого підприємництва наявний щільний зв'язок між кількістю таких суб'єктів та чисельністю зайнятих працівників ($K_{кор}$ = 0,9596). Оскільки до цієї групи належать лише великі підприємства, то і коефіцієнт кореляції між аналізованими показниками тут більший, ніж просто у групі підприємств, які містять як великий, так і середній та малий бізнес. Водночас у групі суб'єктів середнього та малого підприємництва не спостерігається щільного зв'язку між кількістю таких суб'єктів та чисельністю зайнятих працівників ($K_{кор}$ = 0,1518).

Результати кореляційного аналізу взаємозв'язку між кількістю зайнятих працівників та обсягом реалізованої продукції (товарів, послуг) свідчать про однозначну тенденції серед всіх аналізованих груп суб'єктів господарювання – збільшення чисельності працівників негативно позначається на обсязі реалізації:

підприємства $K_{кор}$ = –0,8111; фізичні особи-підприємці $K_{кор}$ = –0,4116; суб'єкти великого підприємництва $K_{кор}$ = –0,6245; суб'єкти середнього та малого підприємництва $K_{кор}$ = –0,9079. Наведені дані свідчать про неефективність використання людського капіталу як у великому, так і у середньому та малому бізнесі. За відсутності доступної статистичної бази не існує можливості оцінити взаємозв'язок між іншими факторами виробництва та показниками результативності діяльності господарюючих суб'єктів.

Проведений кореляційний аналіз взаємозв'язку кількості зареєстрованих суб'єктів господарювання та обсягом реалізації виробленої ними продукції (товарів, послуг) свідчить про несуттєвий взаємний вплив, особливо серед фізичних осіб-підприємців та інших суб'єктів середнього та малого підприємництва: підприємства $K_{кор}$ = –0,6298; фізичні особи-підприємці $K_{кор}$ = 0,2511; суб'єкти великого підприємництва $K_{кор}$ = –0,4308; суб'єкти середнього та малого підприємництва $K_{кор}$ = –0,0325.

Таким чином, спрощення умов ведення бізнесу в Україні неоднозначно позначається на результативності діяльності суб'єктів господарювання: збільшення кількості зареєстрованих суб'єктів не супроводжується зростанням обсягів реалізації продукції (товарів, послуг), що свідчить про наявність проблем системного характеру. Вважаємо, що удосконалення організаційно-управлінського складника та впровадження системи контролінгу на підприємствах дасть змогу підвищити ефективність їхньої діяльності та забезпечить розвиток підприємництва у майбутньому.

Висновки з проведеного дослідження. Результати проведеного дослідження свідчать, що спрощення умов ведення бізнесу дало змогу збільшити кількість зареєстрованих суб'єктів господарювання, особливо середнього та малого підприємництва. Проте збільшення їх кількості не привело до збільшення обсягів реалізованої продукції (товарів, послуг). Кореляційний аналіз дав змогу виявити проблеми системного характеру, що стосуються управління трудовими ресурсами та іншими факторами виробництва. З метою підвищення ефективності діяльності підприємств та активізації розвитку підприємництва в Україні запропоновано впровадження системи контролінгу, що дасть змогу підвищити стійкість підприємств в умовах макроекономічної нестабільності.

Список використаних джерел:

1. Doing Business 2017: Equal Opportunity for All / The World Bank Group. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.doingbusiness.org/ reports/ case-studies/2016/gc-legal-rights

2. Господарський кодекс України : закон України від 16.01.2003 р.

№ 436-IV (зі змінами та доповненнями станом на 02.08.2017 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page

3. Колот В. Підприємництво: організація, ефективність, бізнес-культура : навч. посіб. / В. Колот, І. Рєпіна, О. Щербина; М-во освіти і науки України, Держ. вищ. навч. заклад «Київський нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». – Вид. 3-тє, без змін. – К. : КНЕУ, 2010. – 444 с.

4. Ляшенко В.И. Регулирование развития малого предпринимательства в Украине: проблемы и пути решения : монография / В.И. Ляшенко; под ред. Н.Г. Чумаченко ; НАН Украины, Ин-т экономики промышленности. – Донецк: [б. и.], 2007. – 451 с.

5. Механізми розвитку підприємництва в умовах посткризового відновлення економіки України : аналітична доповідь / Нац. ін-т стратегічних досліджень; Д.С. Покришка [та ін.]; за ред. Я.А. Жаліла. – К.: НІСД, 2010. – 70 с.

6. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.gov.ua/

7. Шегда А.В. Ризики в підприємництві: оцінювання та управління : Навчальний посібник / А.В. Шегда, М. Голованенко; за ред. : А.В. Шегди. – К. : Знання, 2008. – 271 с.

8. Щур М. Нинішній стан малого бізнесу не влаштовує нікого / М. Щур // Радіо свобода. – 27 липня 2017 Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.radiosvoboda.org/a/28641761.html.

Skorobohatova N.Ye.

PROBLEMS OF ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT IN THE REALITIES OF THE UKRAINIAN ECONOMY

Based on the Doing Business rating, the conditions and ease of doing business in Ukraine were analysed. Simplification of business conditions has allowed increasing the number of registered economic entities, especially medium and small businesses. However, an increase in their number did not lead to a proportional increase in the volume of sales of products (services). The tendencies of business sector development are investigated: the number of all types of business entities decreased during 2010–2012

(by 27%). During 2013–2015, the number of enterprises continues to decline, and the number of individual entrepreneurs is steadily increasing. The main problems, which negatively influence the activity of economic entities, are highlighted. The analysis of the correlation between the number of registered economic entities, the number of employed workers and the volumes of sold products by groups of economic entities is carried out. Correlation analysis allowed revealing systemic problems concerning management of labour resources and other factors of production. The volume of sales is not directly related to the number of registered enterprises and entrepreneurs, but it has a feedback on the number of employed workers. The introduction of a controlling system for the purpose of increasing the efficiency of enterprises and enhancing the development of entrepreneurship in Ukraine is proposed. We believe that this will increase the stability of enterprises in the conditions of macroeconomic instability.

Key words: enterprises, individual entrepreneurs, business development, business efficiency, correlation analysis, macroeconomic threats.